

فرهنگ اسلام

از منظر قرآن کریم

اکرم جمشیدیان
محقق و مربی حوزه علمیه خواهران اصفهان

۱۳۹۵

🕌 مقدمه:

سلام واژه‌ای زیبا و دلنشین است که در لحظه‌های آغاز دیدار همراه با شگفتن گلپای لیخند و عطر دوستی و محبت، کلید پیوند دهنده‌ی دلها است. در این سخن با نگاهی به ریشه و معنای سلام به کاربرد آن در آیات الهی می‌پردازیم.

🕌 ریشه و معنای سلام

سلام از ریشه‌ی (س-ل-م) می‌باشد که همه ابواب آن در معنای سلامتی و تندرستی است و سلامت یعنی انسان از آفت و رنجش و آزار به دور باشد. (۱) مفردات راغب در ماده سلم می‌نویسد: سلامت همانا کنار بودن از آفات ظاهری و باطنی است.

🕌 کاربرد سلام در آیات قرآن

رفیعترین جایگاه سلام نام مبارک خداوند است که در آیات آخر سوره‌ی حشر همراه با هفده نام دیگر از اسماء الحسنی الهی ذکر شده است، این اسامی هر یک جلوه‌ای از اوصاف ذات پاک اقدس الهی و چراغی روشن فراراه پویندگان راه اوست. درخشش خاص این آیات آنها را نزدیک‌ترین کلام به اسم اعظم الهی نموده است.

نام مبارک سلام برای خداوند مبالغه در سلامتی است. زیرا همه چیز از جانب او سلامت یافته و هیچ ظلم و ستمی به کسی روا نمی‌دارد و ذات پاک او از هر عیب و نقص و زوال و انتقال به دور است. (۲) تکرار همراه با توجه این ذکر را شفاف‌ی هر علت و بیماری و همچنین مؤثر در ایجاد محبت و دوستی دانسته‌اند. (۳)

۱- معجم مقاییس اللغة (ماده سلم)
۲- سیر و سلوک (بانوامین) ص ۲۰۴
۳- تعداد این ذکر ۱۳۲ و یا ۵۷۴ می‌باشد. رک همان

👉 سلام پیامبران

خداوند در قرآن مجید بر فرستادگان خودگاهی به صورت عمومی سلام می‌کند مانند سلام علی المرسلین و گاهی با نام و نشان. در سوره مبارکه الصافات پس از اشاره مختصری به داستان زندگی چند پیامبر بزرگ مانند حضرت نوح، ابراهیم، موسی، هارون و الیاس به هر کدام جداگانه سلام کرده است و بلافاصله می‌فرماید: ما نیکوکاران را این چنین پاداش می‌دهیم آیا در سلام خداوند چه مقام و درجه یا رمز و رازی نهفته است که پاداش رنج طاقت‌فرسای پیامبرانی چنین بلند مرتبه و همه‌ی نیکوکاران به حساب آمده است. (۴)

علاوه بر پیامبران فوق حضرت عیسی علیه السلام وقتی در گهواره زبان به سخن می‌گشاید می‌فرماید: سلام بر من! روزی که متولد شدم و روزی که از دنیا می‌روم و روزی که برانگیخته می‌شوم (۵) تولد، مرگ و قیامت سه مرحله انتقالی و سخت از زندگی انسان است و عبور با سلامت از هر مرحله موفقیت بزرگی برای او است.

به حضرت نوح هنگام فرو نشستن طوفان و خروج از کشتی می‌فرماید: ای نوح با سلام و برکاتی از جانب من فرود آی (۶)

و در حمایت و یاری حضرت ابراهیم و نجات او از آتش بیداد نمود چنین فرمان می‌دهد: ای آتش بر ابراهیم سرد و سلامت باش (۷) در این فرمان برداً برای خنثی کردن سوزندگی آتش و سلاماً بر طرف کردن رنج و ناراحتی از مرد خدا. و ایجاد گلستانی زیبا بود و چهره حضرت ابراهیم بعد از این حادثه معجزه آسا از جوانی ماجرا جو در شکستن بتها به مردی بزرگ و نتیجه آن ایمان گروهی از مردم بابل بود. اما سلام خداوند در مورد پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله بسیار پر بار است. در سوره مبارکه احزاب آیه ۵۶ چنین آمده است: «ان الله و ملائکته یصلون علی النبی یا ایها الذین آمنوا صلوا علیه و سلموا تسلیما»

خداوند و فرشتگان او پیوسته بر پیامبر درود می‌فرستند، ای مؤمنان شما نیز بر او سلام گویید و تسلیم فرمائش باشید.

سلموا در این آیه به دو معنای تسلیم در برابر فرمان‌های پیامبر صلی الله علیه و آله و یا سلام کردن بر آن بزرگوار است. که مصداق بارز آن اولین سلام نماز در تشهد است که هر مسلمان در شب و روز حداقل پنج مرتبه در نمازهای واجب بر پیامبر عظیم الشان صلی الله علیه و آله سلام میکنند و از خداوند برای آن وجود

- ۴- سوره مبارکه صافات/ ۷۵ تا ۱۳۱
- ۵- سوره مبارکه مریم/ ۳۳
- ۶- سوره مبارکه هود/ ۴۸
- ۷- سوره مبارکه انبیاء/ ۶۹

مبارک رحمت و برکت می‌خواهد. این دو معنا برای سلّموا اگرچه ظاهراً متفاوت است اما در اصل تسلیم؛ قوی و عملی است زیرا کسی که بر پیامبر ﷺ سلام می‌فرستد و تقاضای سلامت او را دارد. نسبت به او عشق می‌ورزد و فرمان او را اطاعت می‌کند. (۸) از آنجا که در این آیه خداوند امر به صلوات بر پیامبر فرموده و صلوات و درود نوعی سلام می‌باشد اشاره‌ای به صلوات نیز داریم.

صلوات بر پیامبر ﷺ

صلوات جمع صلاة و از طرف خداوند؛ فرستادن رحمت و از جانب فرشتگان و مؤمنان؛ طلب رحمت می‌باشد. در تفسیر المیزان معنای صلاة چنین است: صلاة به معنای انعطاف بوده، صلاة خدا بر پیامبر ﷺ، انعطاف او به وی است، به وسیله رحمتش، و صلاة ملائکه بر آن جناب، انعطاف ایشان است به وی، به این که او را تزکیه نموده و برایش استغفار کنند و صلاة مؤمنین بر او، انعطاف ایشان است به درخواست رحمت برای او.

از طریق شیعه و سنی روایت بسیار رسیده در این که طریقه صلوات فرستادن مؤمنین بر آن جناب این است که از خدا بخواهند که بر او و آل او صلوات بفرستند. (۹) اکثر مفسرین در ذیل آیه فوق نقل می‌کنند که وقتی از پیامبر ﷺ در مورد صلوات سؤال شد ایشان فرمودند: بگوئید: «اللهم صلّ علی محمد و آل محمد كما صلیت علی ابراهیم اُنک حمید مجید و بارک علی محمد و آل محمد كما بارکت علی ابراهیم و آل ابراهیم اُنک حمید مجید».

صلوات اگر چه یک ذکر ساده هفت کلمه‌ای است اما دعای مستجاب شده است و در روایات آثار و برکات عجیبی برای آن نقل شده است. هر مسلمانی در هنگام ذکر صلوات؛ از امر مستقیم خداوند (صلّوا علیه) اطاعت نموده و در یک پرواز بلند و در مدار همراهی و همگامی با فرشتگان الهی برای روح پاک آن اسوه‌ی حسنه طلب رحمت می‌کند و از آنجا که خداوند بر پیامبر ﷺ چنین سفارش نموده است: هنگامی که مؤمنان نزد تو می‌آیند به آنان سلام کن. (۱۰) و در آیه‌ی دیگر از او می‌خواهد که پر و بال رحمت خود را بر مؤمنان بگستران (۱۱) مسلماً این طلب رحمت و توجّه هرگز بدون جواب باقی نخواهد ماند و جوابی شایسته از آن پیامبر رحمة للعالمین ﷺ خواهد رسید. علاوه بر این؛ توجّه و ارتباط به خاندان پاک او عنایت خاص آنان را نیز به دنبال خواهد داشت.

۸- نمونه ج ۱۷/ص ۴۱۷

۹- المیزان ج ۱۶/ص ۵۰۷

۱۰- سوره مبارکه انعام/ ۵۴

۱۱- سوره مبارکه حجر/ ۸۸

قابل ذکر است که کلمه‌ی آل از گستردگی خاصی برخوردار است و علاوه بر خاندان، نزدیکان و گاهی پیروان و همفکران را نیز در برمی‌گیرد. در روایتی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم که شخصی از آن حضرت سؤال کرد: مردم می‌گویند مسلمانان همه آل پیامبر ص هستند. حضرت فرمودند راست گفتند و دروغ گفتند. سؤال شد معنای سخن شما چیست؟ فرمود به یک معنا دروغ گفتند که همه‌ی مسلمانان آل پیامبر ص هستند در حالیکه زیاده‌روی و نقص در دین آنها هست و راست گفتند هنگامی که به شرایط قرآن قیام کنند و تبعیت از خاندان وی کنند. (۱۲) بر اساس متن این روایت هر مسلمانی امکان رسیدن به مقام والای آل پیامبر ص را دارد و در صورت احراز چنین رتبه‌هایی مشمول درود و رحمت دائمی خداوند و فرشتگان و مؤمنین قرار خواهد گرفت.

👉 سلام خداوند بر مؤمنان

آنان که دل به خدا سپردند، دل‌های پاکشان حرم خدا شده، عشق دیگری جز عشق او در دل نپروراندند و در زندگی جز رضای او چیزی نجستند و در یک کلام، هدایت او را پذیرفتند، خداوند به آنان چنین سلام می‌کند «و السلام علی من اتبع الهدی» (۱۳)

و خدا خود سرپرستی آنان را برعهده گرفته و در سایه این لطف و عنایت خاص، آنان را از تاریکی‌ها خارج کرده و به سوی نور و سعادت ابدی هدایت می‌کند.

در بهشت برین هنگامی که کنار همسران خود بر تخت‌ها تکیه زده‌اند، برای آنها از انواع میوه‌ها و هر آنچه بخواهند مهیاست، آنان در روح و ریحان، در جوار قرب پروردگارشان شادند و عظیم‌ترین هدیه الهی در این ضیافت بزرگ دریافت «سلام قولاً من رب رحیم» (۱۴) است.

👉 سلام فرشتگان

در شب مبارک قدر، شب نزول قرآن که به گفته خداوند از هزار ماه (حدود ۸۳ سال - عمر متوسط انسان) بالاتر است. فرشتگان به اذن پروردگارشان به زمین فرود آمده و پیام آور سلام و سلامتی بر مؤمنان و شب زنده داران درگاه الهی و تعیین سرنوشت مردم هستند. (۱۵)

و در لحظات سخت و جان‌فرسای سكرات مرگ فرشتگان قبض روح بر بالین مؤمنان حاضر شده و بر آنان سلام کرده و بشارت ورود به بهشت را به خاطر اعمال صالح به آنان هدیه می‌کنند (۱۶) و علاوه بر فرشتگان

۱۲- دعائم الاسلام / ج ۱ / ص ۲۹

۱۳- سوره مبارکه طه / ۴۷

۱۴- سوره مبارکه یس / ۵۸

۱۵- سوره مبارکه قدر / ۲

۱۶- سوره مبارکه نحل / ۳۲

اصحاب یمین، آن مقربانی که مؤمنان پیوسته از راه دور و نزدیک به زیارت آنان شتافته و از درگاه خداوند شفاعت آنان را طلب نموده‌اند. در این شرایط هولناک به بازدید شان آمده و با سلام (۱۷) و حضور خود درد و رنج آخرت را از آنان دور نموده و روح پاک مؤمنان با نشاط و شادی به بهشت پر نعمت پرواز می‌کند (۱۸) و در رضوان الهی تهیت و درود آنها سلام است.

مورد دیگر سلام فرشتگان به حضرت ابراهیم علیه السلام است که این فرشتگان حامل بشارت تولد اسحاق بودند. قرآن مجید در سه سوره (۱۹) به این داستان اشاره نموده که در همه‌ی موارد لفظ سلام فرشتگان ذکر شده است. و در روایتی از قول حضرت ابراهیم علیه السلام نقل شده است لذتی که من از سلام این فرشتگان بردم بر همه‌ی لذات دنیا برتری داشت. (۲۰)

سلام به معنای وداع

در آیات کریمه‌ی قرآن گاهی لفظ سلام برای جدایی و وداع به کار رفته است و بیشتر نشانه بیاناتی توأم با بزرگواری و متانت است. هنگامی که حضرت ابراهیم علیه السلام با پدر (عموی خود) گفتگو می‌کند و او را به پرستش خدای یگانه فرا می‌خواند آزر در جواب می‌گوید: آیا تو از خدایان ماروی گردانیده‌ای؟ اگر کوتاه نیایی البته ترا سنگسار خواهیم نمود (۲۱) و حضرت ابراهیم علیه السلام می‌فرماید: سلامٌ علیکم بزودی برای تو از خدای مهربانم طلب آمرزش خواهم نمود و بعد از این سلام از آن دیار هجرت می‌نماید. و در مورد پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله زمانیکه به درگاه خدا شکایت آوردند که این قوم لجوج ایمان نمی‌آورند. خداوند می‌فرماید: از آنها روی برگردان و بگو سلام بر شما به زودی خواهند دانست (۲۲)

سلام نماز

حضرت امام خمینی (ره) در اسرار سلام نماز می‌فرماید: از آنجا که نماز معراج مؤمن است، بنده‌ی سالک چون از مقام سجود که سر او فنا است به خود آمد و از حالت غیبت از خلق به حال حضور رجوع کرد، پس در اول رجوع از سفر به نبی اکرم سلام می‌دهد و سپس به اعیان دیگر موجودات به طریق تفصیل و جمع توجه کند و کسی که در نماز غایب از خلق نبود و مسافر الی الله نشد برای او سلام حقیقت ندارد، جز لقلقه‌ی زبان نیست و نیز در این سفر اگر سلامت از تصرفات شیطان و نفس اماره بود سلام او حقیقت دارد زیرا او در این سیر الی الله متصف به سلامت است. (۲۳) و در

- ۱۷- سوره مبارکه واقعه / ۸۹
- ۱۸- سوره مبارکه نازعات / ۲
- ۱۹- سوره مبارکه هود / ۶۹ سوره مبارکه زاریات / ۲۵، سوره مبارکه فجر / ۵۲
- ۲۰- نمونه / ج ۲۷ / ص ۱۸۶
- ۲۱- سوره مبارکه مریم / ۴۶
- ۲۲- سوره مبارکه زخرف / ۸۹
- ۲۳- آداب نماز (امام خمینی (ره)) / ص ۳۶۷

روایتی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم: معنای سلام در پایان نماز امان یعنی هرکس امر خدا و سنت پیامبرش را با خشوع قلب به جای آورد از بلائی دنیا در امان است و از عذاب آخرت برکنار. (۲۴)

سلام تحیت بزرگ اسلامی

خداوند در سوره مبارکه نساء آیه ۸۵ می‌فرماید: «وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنِ مَنَاهَا أَوْ رَدُّهَا» (هنگامی که کسی شما را تحیت گوید آن را به طرز بهتر و یا مساوی پاسخ گوید).

تحیت در لغت از ماده حیات و به معنای دعا برای حیات دیگری کردن است. تحیت معنای وسیعتری از سلام دارد و هر نوع احسان و نیکی لفظی یا عملی را شامل می‌شود اما سلام کردن از مصادیق بارز آن است که در برخوردهای اجتماعی بیشتر همراه آداب خاصی نظیر برداشتن کلاه، گذاشتن دست بر سینه، خم شدن، و سلامهای نظامی می‌باشد. در همین رابطه در سوره‌ی نور آیه‌ی ۶۱ می‌فرماید: «فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ» (هنگامی که در خانه‌ی تان وارد شدید پس بر خودتان سلام کنید. این تحیتی است با برکت از طرف خداوند)

کاربرد واژه‌ها در این آیه‌ی مبارکه از لطافت خاصی برخوردار است شاید بتوان از لفظ انفسکم: خودتان و معنای سلام یعنی دورکردن هر رنج و آفت ظاهری و باطنی بتوان از این آیه چنین برداشت کرد.

شما پدر، مادر، خواهر، برادر و یا همسر مدتی از خانه دور بوده‌اید و اکنون با خستگی و فرسودگی ناشی از کار و یا مشکلات دیگر وارد خانه می‌شوید پس برخورد سلام کنید یعنی این رنج و افسردگی را از خود دور کنید و در پشت در خانه بگذارید و با اعصابی آرام و چهره‌های باز و خندان وارد خانه شوید.

و اگر انفسکم به معنای اعضای خانواده، دوستان و... باشد. آنها نیز مدتی دوری شما را تحمل کرده‌اند و علاوه بر خستگی روزانه، عدم حضور شما خلاء عاطفی و کمبود محبت برای آنها بوجود آورده است.

پس با سلام کردن و دور کردن این ناراحتی‌ها، با ورود خود شادی و عشق و محبت به خانه و جمع ببرید. و به عزیزانتان نثار کنید و چون بیوتاً در این آیه به صورت نکره آمده، اصولاً شما خواهر و برادر مسلمان قبل از ورود بر محل و یا جمعی به خود و بعد از ورود بر همه شادی و سلامت و نور هدیه کنید و صد البته رعایت چنین دستوری تحیت خاصی از طرف

خداوند بر شما و خانواده و اطرافیان شما است.

🕌 سلام بر جاهلان

خداوند در سوره‌ی مبارکه‌ی فرقان آیه ۶۳ تصویری از عباد الرحمن ارائه نموده و می‌فرماید: «و عباد الرحمن الذين يمشون على الارض هونا و اذا خاطبهم الجاهلون قالو سلاماً» (بندگان خاص خداوند کسانی هستند که در زمین به آرامی راه می‌روند و زمانی که جاهلان با آنان برخورد می‌کنند در جواب به آنها سلام می‌دهند)

کاربرد لفظ جاهل در این آیه شاید اشاره به این باشد که در بسیاری از موارد برخوردهای نامناسب و اختلاف بین افراد، نتیجه عدم اطلاع صحیح و یا سوء تفاهم و نداشتن واقعیت سرچشمه می‌گیرد. و سلام کردن بر جاهل با حالت متانت و آرامی، آگاهی دادن و برطرف کردن ناراحتی و مشکلات ناشی از این نا آگاهی و در نتیجه رفع آن و ایجاد آرامش و صفا است. و ما در زندگی پیامبران و امامان معصوم و بزرگان خود نمونه‌های بسیاری از چنین عکس العمل‌ها در برابر دشمنان یا دوستان نا آگاه داریم. روایت زیر، داستان جالبی از رفتار کریمانه امام حسن علیه السلام است: مردی شامی که سالها تحت تأثیر تبلیغات معاویه قرار گرفته بود هنگام ورود به مدینه و دیدار با امام حسن علیه السلام سخنانی بسیار رکیک و زشت به زبان آورد. امام در جواب با لبخند فرمود: سلام بر تو ای پیرمرد. گمان می‌کنم تو در این شهر غریب باشی و یا شاید اشتباه گرفته‌ای؟ آیا امشب منزل داری در آن بمانی؟ سپس آن مرد را به خانه خود برده و با میهمان نوازی خاص خود از او پذیرایی به عمل آورد. بعد از چند روز این مرد هنگام خروج از مدینه خطاب به امام می‌گوید: وقتی به مدینه وارد شدم تو و قدرت مبعوض‌ترین مردم نزد من بودید و اکنون که از مدینه خارج می‌شوم محبوب‌ترین فرد نزد من حسن بن علی علیه السلام است.

و این نمونه‌ی عملی سلام عباد الرحمن به جاهلان است.

این بود نگاهی به لفظ مبارک سلام و بررسی کاربردهای متفاوت آن در آیات الهی، از ترکیبات سلام به دو لفظ دارالسلام و سبیل السلام نیز اشاره مختصری داریم.

🕌 دارالسلام

دارالسلام به معنای خانه‌ی امن و آرام است. خداوند در آیه‌ی ۲۵ سوره‌ی مبارکه‌ی یونس می‌فرماید: «و الله يدعوكم الى دارالسلام» خداوند شما را به

السلام علیک یا حسن بن علی
ایحیی‌الجمیته

ضیافت در دارالسلام دعوت نموده است. از آنجا که السلام نام مبارک خداوند است. به جهت تعظیم به دار اضافه شده است و اکثر مفسرین دارالسلام را به بهشت موعود الهی تفسیر کرده اند. شاید دلیل انتخاب نام سلام بر بهشت موعود آن است که در آن مقام، گفتاری جز سلام و تحیت فرشتگان بر مؤمنان و یا تحیت و سلام اهل بهشت بر یکدیگر و یا سلام پروردگار بر آنها نمی شنوند و اصلاً گفتار در بهشت همه بر اساس سلام و سلامت و امنیت است و در آن جایگاه پاک و مقدس در مقام رضوان و قرب الهی چیزی جز سلام نشنوند (۲۵). «سبیل السلام یهدی به الله من اتبع رضوانه سبیل السلام و یخرجهم من الظلمات الی النور باذن و یهدیهم الی صراط المستقیم» خداوند به برکت قرآن، کسانی را که از خشنودی و رضایت او پیروی می کنند به راه های سلامت می کشاند و از تاریکی ها به فرمان خود به سوی نور و راه مستقیم هدایت می کند. (۲۶) بنا بر آیه ی فوق، کسانی که در راه رضای او گام بر می دارند سه نوید می دهد، ایشان در پرتو قرآن سه نعمت بزرگ، نخست هدایت به جاده های سلامت شامل: سلامت فرد، سلامت اجتماع، سلامت روح و جان، سلامت اخلاق (جنبه عملی) و دوم خارج ساختن از ظلمت های کفر و بی دینی به سوی نور ایمان (جنبه اعتقادی) و نتیجه تمام این موفقیت هدایت به سوی راه مستقیم است. اما شرط اول رسیدن به چنین نعمتی کسب رضای و اراده ی حتمی خداوند (باذن) می باشد. (۲۷)

بحث خود را با روایتی پربار در مورد سلام به پایان می بریم:

سلام نامی از نام های خدای تعالی است که در میان خلق خود به ودیعت نهاده تا در داد و ستد، نگاهداری امانات و روابط با هم و صدق همنشینی و صحت آمیزش و معاشرتشان به کار برند و اگر خواهی سلام را در جای خود نهی و معنایش را ادا کنی، باید از خدا پروانمایی و دین و عقل تو از تو در سلامت باشد و آنها را به تیرگی گناهان نیالایی و باید فرشتگان نگاهبانان را در امان بداری و آنها را نیازاری و ملولشان نسازی و بارفتار ناشایست ایشان را از خود دور نسازی. پس دوست آن گاه دشمنت باید از جانب تو در امان باشند، که هر که نزدیکانش از او در امان نباشند به یقین بیگانه از او در امان نخواهد بود و کی سلام را در این جایگاه نهند! (او را) نه سلام است و نه تسلیم و او در سلام خود دروغ گوست هر چند در میان مردم به آن تظاهر کند. (۲۸)

۲۵- سوره مبارکه واقعه/ ۲۶

۲۶- سوره مبارکه مائده/ ۱۶

۲۷- نمونه حج/ ۴/ ص ۳۲۲

۲۸- مصباح الشریعه/ باب الثامن عشر فی السلام